

Archeologienota

Evergem, Kromvelde-Schoonstraat
Deel 2: Programma van Maatregelen

Inhoud

1	Administratieve gegevens	1
2	Overzicht maatregelen.....	2
3	Gemotiveerd advies.....	3
3.1	Datering en interpretatie onderzoeksterrein	3
3.2	Waardering archeologische vindplaatsen	3
3.3	Impactbepaling	4
3.4	Bepalingen van de maatregelen	4
3.4.1	Kennispotentieel verder (voor)onderzoek	4
3.4.2	Volledigheid van het vooronderzoek.....	4
3.4.3	Keuze verder vooronderzoek	5
4	Programma van Maatregelen	7
4.1	Administratieve gegevens advieszone.....	7
4.2	Onderzoeksopdracht	7
4.2.1	Afbakening onderzoeksterrein	7
4.2.1	Onderzoeksdoelstellingen.....	8
4.2.2	Onderzoeksvragen	8
4.3	Maatregelen proefsleuvenonderzoek	9
4.3.1	Methoden en technieken.....	9
4.3.2	Eventuele afwijkende methodiek.....	10
4.4	Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk.....	11
4.5	Veiligheidsmaatregelen	11
4.6	Sloopvoorwaarden	11
4.7	Potentieel vervolgtraject na archeologisch vooronderzoek.....	12
5	Lijsten.....	13
5.1	Plannenlijst.....	13
5.2	Tabellenlijst	13
6	Bibliografie	14

1 Administratieve gegevens

Algemeen

Naam site	Evergem, Kromvelde-Schoonstraat
Ligging	Schoonstraat 284, Gemeente Evergem, provincie Oost-Vlaanderen
Kadaster	Gemeente Evergem, Afdeling 2, Sectie F, Percelen 1018c, 1020b
Projectnummer BAAC Vlaanderen	2021-0855
Reeds uitgevoerd vooronderzoek	Bureauonderzoek (2021H130) Landschappelijk bodemonderzoek (2021H232)

Actoren

Auteur	Niels Janssens (erkend archeoloog) Tanja Boudry (aardkundige)
--------	--

Plangebied

Oppervlakte plangebied	3.381 m ²
Oppervlakte advieszone	3.381 m ²
Kartering gewestplan	Woongebied met landelijk karakter

2 Overzicht maatregelen

Advies	Oppervlak / aantal	Tijdstip	Voorwaarde
Proefsleuven	367 m ² / 4 proefsleuven	Na het slopen van de aanwezige bebouwing en het rooien van de aanwezige bomen	

3 Gemotiveerd advies

3.1 Datering en interpretatie onderzoeksterrein

Het projectgebied is gelegen op een bredere, west-oost georiënteerde rug, meer bepaald aan de noordelijke zijde hiervan. Meer naar het noorden toe is een iets lagergelegen zone met enkele waterlopen te situeren. Het gebied wordt gekenmerkt door een zandige bodem met een dikke, antropogene humus A-horizont, waaronder mogelijk nog restanten van de eertijds aanwezige podzolbodem kan teruggevonden worden.

In de nabije omgeving, vooral naar het zuiden toe, op de zandrug, werden reeds vele archeologische onderzoeken uitgevoerd waarbij relictten uit de steentijden, Romeinse periode en volle middeleeuwen veelvuldig werden ontdekt. Deze geven aan dat er mogelijk ook binnen dit projectgebied rekening moet gehouden worden met de aanwezigheid van dergelijke sporen.

Binnen het onderzoeksterrein is een boerderijgebouw, een dwarsschuur en enkele koterijen aanwezig. Deze zijn ten minste tot de 19de eeuw terug te brengen. Ze worden immers reeds afgebeeld op historisch kaartmateriaal uit deze periode. Op de Ferrariskaart, aan het einde van de 18de eeuw te dateren, wordt een voorganger van deze boerderij en aanhorigheden afgebeeld.

Het bodembestand lijkt voor het grootste deel niet aangetast geweest te zijn gedurende de laatste eeuwen. Behalve het inplanten van enkele koterijen en boerderijgebouwen is het grootste deel van het gebied steeds in gebruik gebleven als weiland, met lokaal een inplanting van enkele fruitbomen.

Het landschappelijk bodemonderzoek kon de aanwezigheid van een dik plaggendek aantonen. Nergens werd een complexere bodemvorming waargenomen en bleek de zuivere moederbodem lokaal licht verstoord vermoedelijk door beploeging waardoor de aanwezigheid van intact bewaarde vuursteenvindplaatsen uitgesloten is. De aan- of afwezigheid van jongere grondsporen kon op basis van dit bodemonderzoek niet aangetoond worden.

3.2 Waardering archeologische vindplaatsen

Aan de hand van de historische informatie en het kaartmateriaal kan niet met zekerheid gezegd worden of er archeologische waarden in het plangebied aanwezig zijn. Het plangebied werd niet specifiek bij naam vermeld in de historische bronnen.

Wel werd in de omgeving van het onderzoeksgebied, voornamelijk ten zuiden, op een zandige rug die in west-oostelijke richting Belzele en Evergem verbindt, een groot aantal archeologische vooronderzoeken en onderzoeken uitgevoerd.

Er werden relictten uit de steentijden (paleolithicum, mesolithicum en neolithicum) aangetroffen onder de vorm van roerende archaeologica, die zowel tijdens veldprospecties als tijdens proefsleuvenonderzoeken en opgravingen werden aangetroffen. Bovendien zorgt de ligging van het gebied op de rand van een zandrug voor een hogere verwachting naar steentijdvindplaatsen toe. De nabije aanwezigheid van lager gelegen vennen en waterlopen (vooral dus net ten noorden van het projectgebied) waren immers belangrijk wegens de nabijheid van water en de aanwezigheid van een gevarieerde biotoop. De potentiële aanwezigheid van een plaggenbodem kan gezorgd hebben voor het afdekken van het oorspronkelijk aanwezige podzolprofiel, waardoor mogelijke vindplaatsen goed bewaard kunnen zijn.

Wat betreft de metaaltijden dient een matige tot hoge archeologische verwachting naar voren geschoven te worden. Er werden op de zandrug reeds enkele relictten uit deze periode opgegraven. De

hoger gelegen zone in het landschap heeft ook in deze periode ongetwijfeld zijn aantrekkingskracht uitgeoefend. Voor de Romeinse periode en voor de middeleeuwen moet een erg hoge archeologische verwachting naar voren geschoven worden. Bij bijna alle onderzoeken die in de nabije omgeving gedaan werden kwamen er immers sporen en structuren uit deze periodes naar voren. Opgravingen aan de overzijde van de Schoonstraat brachten reeds verschillende bewonings- en begravingssporen aan het licht.

Het is tenslotte niet goed geweten tot hoever de aanwezige historische hoeve teruggaat in de tijd. Ten minste vanaf de late 18de eeuw was er reeds een boerderij/hoeve aanwezig. Mogelijk heeft deze hoeve een vroegere voorganger.

Uit de resultaten van het landschappelijk bodemonderzoek bleek dat alle boringen een AC-profiel kenden dat al dan niet uit een verbrokkelde, tweefasige bouwvoor bestond. Deze bouwvoor kende een gemiddelde dikte van ca. 60 – 65 cm. Nergens werd een complexere bodenvorming waargenomen. Dit resultaat bevestigt de aanwezigheid van een plaggenbodem, wat een positief effect heeft op de bewaring van de onderliggende bodem in functie van sporensites. Het oorspronkelijke podzolprofiel werd echter in geen enkele boring teruggevonden, wat de kans op het *in situ* aantreffen van steentijdvindplaatsen negatief beïnvloedt. Hierdoor kan de archeologische verwachting voor deze periode, opgesteld in het bureauonderzoek, worden bijgesteld van hoog naar laag. Voor latere perioden wordt de vooropgestelde verwachting aangehouden. Deze houdt een matige tot hoge verwachting voor metaaltijden en een erg hoge verwachting voor de Romeinse periode en (post-) middeleeuwen in.

3.3 Impactbepaling

Gezien het hier een verkavelingsaanvraag betreft moet uitgegaan worden van een volledige diepteverstoring van het terrein.

3.4 Bepalingen van de maatregelen

3.4.1 Kennispotentieel verder (voor)onderzoek

De geplande verkaveling zal gepaard gaan met een volledige verstoring van het bodembestand. Tijdens het landschappelijk bodemonderzoek werd geen goed bewaard bodemprofiel waargenomen waardoor de kans op intact bewaarde steentijdsites uitgesloten is. Gezien de aanwezigheid van een plaggenbodem is de kans op een intact archeologisch niveau voor sporensites wel nog steeds hoog tot zeer hoog. De aanwezigheid van dergelijke sporensites kan op basis van boringen niet bepaald worden. Verder archeologisch vooronderzoek is noodzakelijk om het potentieel op kennisvermeerdering verder te bepalen.

3.4.2 Volledigheid van het vooronderzoek

In deze fase kon een bureau- en een landschappelijk bodemonderzoek uitgevoerd worden. Volgens de beslissingsboom voor verder archeologisch vooronderzoek¹ is er echter onvoldoende informatie over de aan- of afwezigheid van een archeologische site. Het kennispotentieel kon onvoldoende bepaald worden. Verder vooronderzoek is aangewezen. De keuze voor vervolgonderzoek wordt hieronder uitgelegd.

¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2020 fig.3

3.4.3 Keuze verder vooronderzoek

Tabel 1: Overzicht van de keuze onderzoeksmethode.

METHODE	MOGELIJK	NUTTIG	SCHADELIJK	NOODZAKELIJK	MOTIVATIE
GEOFYSISCH ONDERZOEK	JA VOOR EEN DEEL VAN HET TERREIN (EEN DEEL IS NOG BEBOUWD)	NEE	NEE	NEE	MET GEOFYSISCH ONDERZOEK KUNNEN GRONDSPOREN, DIE VOORAL IN DE OMGEVING AANWEZIG ZIJN, NIET ERG DUIDELIJK IN KAART GEBRACHT WORDEN. DIT LIJKT HIER DUS NIET DE AANGEWEZEN METHODE.
VELDKARTERING	JA	NEE	NEE	NEE	VELDKARTERING KAN IETS VERTELLEN OVER WAT ER POTENTIEEL AANWEZIG IS (QUA ARCHEOLOGISCHE SPOREN) OP EEN BEPAALDE SITE, MAAR GEEFT HIEROVER GEEN DEFINITIEF ANTWOORD.
VERKENNEND/ WAARDEREND BOORONDERZOEK	JA	NEE	NEE	NEE	DE RESULTATEN VAN HET LANDSCHAPPELIJK BODEMONDERZOEK HEBBEN AANGETOOND DAT DE BODEMBEWARING ² NIET VAN DIEN AARD IS DAT ER EEN POTENTIEEL OP AANWEZIGHEID VAN INTACT BEWAARDE STEENTIJDVINDPLAATSEN IS
PROEFPUTTEN-ONDERZOEK STEENTIJD	JA	NEE	JA	NEE	DE RESULTATEN VAN HET LANDSCHAPPELIJK BODEMONDERZOEK HEBBEN AANGETOOND DAT DE BODEMBEWARING NIET VAN DIEN AARD IS DAT ER EEN POTENTIEEL OP AANWEZIGHEID VAN INTACT BEWAARDE STEENTIJDVINDPLAATSEN IS
PROEFSLEUVEN/ PROEFPUTTEN ONDERZOEK	JA	JA	JA	JA	DE RESULTATEN VAN HET LANDSCHAPPELIJK BODEMONDERZOEK HEBBEN AANGETOOND DAT OVER HET GROOTSTE DEEL VAN HET PLANGEBIED EEN PLAGGENBODEM AANWEZIG IS WAARDOOR EVENTUEEL AANWEZIG ARCHEOLOGISCHE SPOREN GOED BEWAARD KUNNEN ZIJN. MET EEN PROEFSLEUVENONDERZOEK KAN DE AANWEZIGHEID VAN ARCHEOLOGISCHE

² Met een goede bodembewaring bedoelen we in dit geval ten minste partiële bewaring van het originele podzolprofiel (ten minste B-horizont, mogelijk ook E-horizont)

SPOREN OP EEN SNELLE EN EFFICIËNTE
MANIER WORDEN VASTGESTELD.

Het landschappelijk bodemonderzoek heeft aangetoond dat het originele podzolprofiel op geen enkele locatie binnen het plangebied bewaard is gebleven. Bijgevolg kent het plangebied slechts een laag tot zeer laag steentijdpotentieel en wordt verder onderzoek voor deze periode niet zinvol geacht.

De aanwezige plaggenbodem kan wel voor een goede bewaring gezorgd hebben van eventueel aanwezig archeologische grondsporen. Een **proefsleuvenonderzoek** is noodzakelijk om de aan- of afwezigheid hiervan te kunnen vaststellen.

4 Programma van Maatregelen

4.1 Administratieve gegevens advieszone

Naam site	Evergem, Schoonstraat-Kromvelde		
Ligging	Schoonstraat 284, Gemeente Evergem, provincie Oost-Vlaanderen		
Kadaster	Gemeente Evergem, Afdeling 2, Sectie F, Percelen 1018c, 1020b		
Coördinaten	Noordwest:	x: 101215.29	y: 199618.77
	Noordoost:	x: 101263.11	y: 199642.74
	Zuidwest:	x: 101234.54	y: 199568.54
	Zuidoost:	x: 101290.98	y: 199588.57
Oppervlakte advieszone	3.381 m ²		

4.2 Onderzoeksopdracht

4.2.1 Afbakening onderzoeksterrein

Het onderzoeksgebied komt volledig overeen met het projectgebied.

4.2.1 Onderzoeksdoelstellingen

De doelstellingen van het verder vooronderzoek zijn dezelfde als de algemene doelstellingen van het vooronderzoek, zijnde het vaststellen van de aan- of afwezigheid van een archeologische site en de karakteristieken en bewaringstoestand van deze site, alsook een analyse van de relatie met het landschap, de waarde en de impact van de geplande werken.

4.2.2 Onderzoeksvragen

Sporenbestand

- Zijn er sporen aanwezig? Zo ja, geef een beknopte omschrijving.
- Zijn de sporen natuurlijk of antropogeen?
- Hoe is de bewaringstoestand van de sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- Behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- Kunnen archeologische vindplaatsen in tijd, ruimte en functie afgebakend worden (incl. de argumentatie)?
- Wat is de vastgestelde en verwachte bewaringstoestand van elke archeologische vindplaats?
- Wat is de waarde van elke vastgestelde archeologische vindplaats?

Verder archeologisch onderzoek

- Wat is de potentiële impact van de geplande ruimtelijke ontwikkeling op de waardevolle archeologische vindplaatsen?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling: hoe kan deze bedreiging weggenomen of verminderd worden (maatregelen behoud in situ)?
- Voor waardevolle archeologische vindplaatsen die bedreigd worden door de geplande ruimtelijke ontwikkeling en die niet in situ bewaard kunnen blijven:
 - o Wat is de ruimtelijke afbakening (in drie dimensies) van de zones voor vervolgonderzoek?
 - o Welke aspecten verdienen bijzondere aandacht, zowel vanuit methodologie als aanpak voor het vervolgonderzoek?
 - o Welke vraagstellingen zijn voor vervolgonderzoek relevant?
 - o Zijn er voor de beantwoording van deze vraagstellingen natuurwetenschappelijke onderzoeken nodig? Zo ja, welke type staalnames zijn hiervoor noodzakelijk en in welke hoeveelheid?

4.3 Maatregelen proefsleuvenonderzoek

4.3.1 Methoden en technieken

Algemene bepalingen

Voor de algemene bepalingen aangaande de uitvoering van proefsleuvenonderzoek wordt verwezen naar de relevante hoofdstukken in de Code van Goede Praktijk.

Specifieke methodologie

Inplanting proefsleuven

De methode van parallelle proefsleuven wordt gebruikt. Over het terrein worden systematisch parallelle proefsleuven van ca. 1,80 - 2 m breed aangelegd met een tussenafstand van maximaal 15 meter. Rekening houdend met de specifieke topografie van het onderzoeksterrein worden de proefsleuven dwars over de lokale rug in het landschap aangelegd. Op deze manier maken de proefsleuven een transect op het landschap. De precieze locatie van bijkomende kijkvensters bij deze proefsleuven is vrij te bepalen op basis van het aangetroffen sporenbestand.

Oppervlakte en dekkinggraad onderzoek

Er wordt 204 lopende meter proefsleuven ingepland, goed voor 367 m² onderzochte oppervlakte. Het totale terrein is 3.381 m² groot. Op deze manier wordt met de proefsleuven 10,85 % van het terrein onderzocht. De bedoeling is om met de proefsleuven en de kijkvensters ca. 12,5% van het terrein te onderzoeken.

Selectie vondsten

Alle vondsten die tijdens de aanleg van de proefsleuven en het opschaven, couperen en afwerken van de sporen worden aangetroffen, worden verzameld en geregistreerd. Bij relevante archeologische sporen of bodemeenheden wordt daarenboven actief op zoek gegaan naar vondsten. Enkel in sporen met een duidelijk recente ouderdom worden niet alle vondsten systematisch ingezameld.

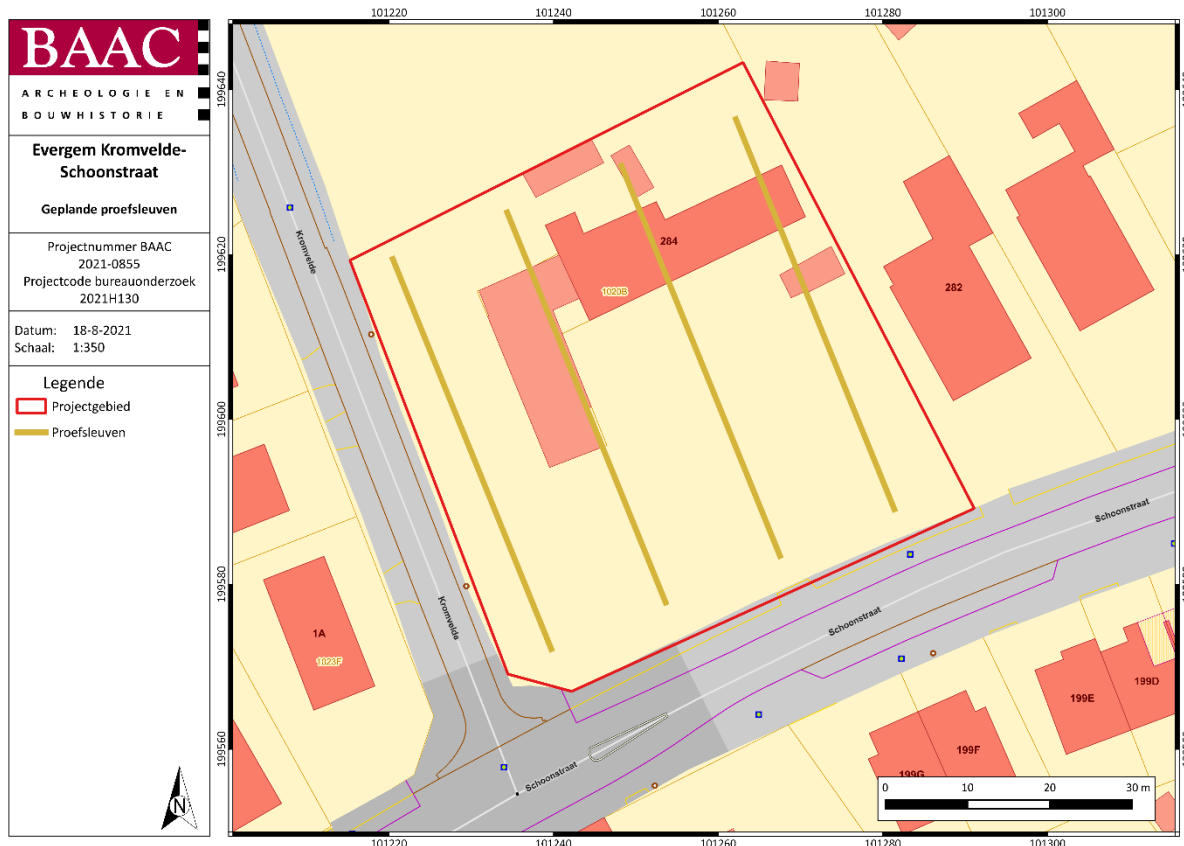
Staalname

Er worden in regel geen stalen genomen tijdens het onderzoek. Enkel gevoelige en relevante archeologische sporen of bodemeenheden worden indien gewenst bemonsterd. Deze bemonstering kadert echter niet binnen het beantwoorden van de onderzoeksvraagstelling zoals geformuleerd in de onderzoeksvragen. Dergelijke staalname en mogelijke verdere analyse van deze stalen dient dan ook bijkomend gemotiveerd te worden en gekaderd te worden binnen bijkomende onderzoeksvragen.

Referentieprofielen

Tijdens het proefsleuvenonderzoek worden profielen geregistreerd, teneinde een zo representatief mogelijk beeld te bekomen van de bodemkundige en quartairgeologische opbouw van het plangebied. Rekening houdende met de natuurlijke, archeologische en technische omstandigheden worden deze profielen gelijkmatig over de hele site verspreid. Indien de veldwerkleider het noodzakelijk acht, of wanneer een afwijkende bodemopbouw wordt waargenomen wordt een representatieve selectie als referentieprofiel beschreven. Deze worden per laag of horizont lithologisch en bodemkundig beschreven. Belangrijke bodemeigenschappen, zoals textuur, oxidoreductie, kalkgehalte, biologische processen, chemische processen, mineralogische processen en bodemhorizonten werden gedetermineerd en beschreven. De beschrijving van de profielen gebeurde conform de FAO guidelines

for soil description en de Code van Goede Praktijk. De aangetroffen bodems worden gedetermineerd conform het Belgisch bodemclassificatiesysteem.

Plan 2: Inplanting proefsleuven (digitaal, 1: 250, 18.08.2021).

4.3.2 Eventuele afwijkende methodiek

In regel wordt het proefsleuvenonderzoek uitgevoerd zoals voorgesteld in de specifieke methodologie. Indien bepaalde omstandigheden een afwijkende methodologie of techniek vereisen, wordt dit door de erkende archeoloog gemotiveerd in de nota.

4.4 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Er worden geen afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk voorzien. Mochten er tijdens de uitvoering van het vooronderzoek met ingreep in de bodem redenen zijn waarom wel wordt afgeweken van de bepalingen in de code, dan worden deze gemotiveerd in het verslag van resultaten.

4.5 Veiligheidsmaatregelen

Er dient voldoende afstand gehouden te worden ten opzichte van potentieel aanwezige, actieve kabels en leidingen.

4.6 Sloopvoorwaarden

De sloop van aanwezige structuren in de advieszone vervolgonderzoek kan voorafgaand aan het archeologisch onderzoek enkel plaatsvinden tot op maaiveldniveau. Alle funderingen of ondergrondse structuren dienen onaangeroerd te blijven tot het archeologisch onderzoek werd afgerond. Ondergrondse elementen kunnen eventueel gedurende het archeologisch onderzoek uitgebroken worden onder begeleiding van de uitvoerende archeoloog, indien het noodzakelijk blijkt voor de uitvoering van het onderzoek.

Het rooien van de bomen in de advieszone vervolgonderzoek kan voorafgaand aan het archeologisch onderzoek enkel gebeuren tot op maaiveldniveau. Hierbij mag enkel gekapt worden tot maximaal aan het maaiveld. Het uittrekken, ontstronken, uitspreiden of andersoortig verwijderen van de wortels is niet toegestaan voorafgaand aan het archeologisch onderzoek. Indien het noodzakelijk is voor het archeologisch onderzoek kunnen deze verwijderd worden gedurende het archeologisch onderzoek, na advies van de uitvoerende archeoloog en al dan niet onder begeleiding hiervan.

4.7 Potentieel vervolgtraject na archeologisch vooronderzoek

Op basis van het uitgevoerde archeologisch vooronderzoek zijn diverse vervolgstappen mogelijk:

- Vrijgave

Wanneer het archeologisch potentieel van het terrein volledig behaald werd, kan een vrijgave geadviseerd worden. Er is in dit geval in het kader van de geplande werken geen bijkomende kenniswinst te behalen door middel van verder onderzoek.

- Opgraving

Wanneer nog kennisvermeerdering mogelijk is na het reeds uitgevoerde vooronderzoek, is verder onderzoek nuttig. De vastgestelde archeologisch waardevolle zones van het plangebied zullen geadviseerd worden voor opgraving, wanneer deze verstoord zullen worden bij de uitvoering van de geplande werken. De rapportage hiervan en het natuurwetenschappelijk onderzoek na afloop van de opgraving maakt deel uit van het archeologisch traject.

- Behoud in situ

Behoud in situ kan plaatsvinden wanneer de geplande werken de aanwezige waardevolle archeologisch resten niet bedreigen of in zulke mate kunnen aangepast worden, zodanig dat dit behoud kan gegarandeerd worden. Het advies voor behoud in situ omvat een duidelijke beschrijving van de maatregelen die hiervoor noodzakelijk zijn.

- Een combinatie van voorgaande opties

Het plangebied kan opgedeeld worden in zones, waarbinnen verschillende van bovenstaande adviezen van toepassing zijn. De opdeling wordt in het eindadvies duidelijk opgemaakt en in kaart gebracht en een programma van maatregelen voor elk van deze zones wordt opgesteld.

De keuze van het vervolgtraject wordt op basis van al het uitgevoerde archeologisch vooronderzoek gemaakt, beschreven en gemotiveerd in de nota, die in akte genomen dient te worden. Indien uit het vooronderzoek met ingreep in de bodem blijkt dat een opgraving noodzakelijk is, dient dus rekening gehouden te worden met de uitvoering van deze opgraving, alsook de uitwerking van de opgravingsresultaten, het uitvoeren van natuurwetenschappelijk onderzoek en conservatie en restauratie. De specifieke invulling van de uitwerking van de opgravingsresultaten, van het natuurwetenschappelijk onderzoek en van de conservatie en restauratie zullen in het programma van maatregelen van de nota van het onderzoek in uitgesteld traject worden vastgelegd. Verder onderzoek in de vorm van een opgraving kan pas uitgevoerd worden, wanneer de vergunning voor de geplande werken verleend werd en na het uitvoeren van de melding aanvang onderzoek door de erkende archeoloog.

5 Lijsten

5.1 Plannenlijst

Plan 1: Projectgebied - onderzoeksgebied (digitaal, 1:250, 16.08.2021).....	7
Plan 2: Inplanting proefsleuven (digitaal, 1: 250, 18.08.2021).	10

5.2 Tabellenlijst

Tabel 1: Overzicht van de keuze onderzoeksmethode.	5
---	---

6 Bibliografie

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2020. *Code van goede praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 4.0)*, Brussel. Available at: https://www.onroerenderfgoed.be/sites/default/files/2019-03/CGP_V4_geen_TC_20190322.pdf.
- DE BIE, M., 1999. Extensieve prospectie op de Meirberg te Meer & Opgraving van Meer 5 en Meer 6 (Oud-Mesolithicum). *Notae Praehistoricae*, 19, pp.69–70.
- CROMBÉ, P., 2006. The Wetlands of Sandy Flanders (Northwest Belgium): Potentials and prospects for prehistoric research and management. *Nederlandse Archeologische Rapporten*, 31, pp.41–54.
- CROMBÉ, P., PERDAEN, Y. & SERGANT, J., 2003. The wetland site of Verrebroek (Flanders, Belgium): spatial organisation of an extensive Early Mesolithic settlement. In A. LARSSON, L., KINDGREN, H., KNUTSSON, K., LOEFFLER, D., ÅKERLUND, ed. *Mesolithic on the Move. Papers presented at the Sixth International Conference on the Mesolithic in Europe*. Stockholm, pp. 205–215.
- DEPRAETERE, D., DE BIE, M. & VAN GILS, M., 2007. Opgraving van de vroegmesolithische locus 7 te Meer-Meirberg (prov. Antwerpen). *Notae Praehistoricae*, 27, pp.83–87.
- DEPRAETERE, D., VAN GILS, M. & DE BIE, M., 2008. *Aanvullend archeologisch waarderingsonderzoek op het steentijdmonument Meer-Meirberg (Hoogstraten) en opgraving van de vroegmesolithische locus 7*, Brussel.
- LOUWAGIE, G., NOENS, G. & DEVOS, Y., 2005. *Onderzoek van het bodemmilieu in functie van het fysisch-chemisch kwantificeren van de effecten van grondgebruik en beheer op archeologische bodemsporen in Vlaanderen*, Gent.
- PERDAEN, Y. et al., 2011. Op zoek naar prehistorische resten in de wetlands van de Sigmacluster Kalkense Meersen. Prospectief en evaluerend archeologisch onderzoek in het gebied Wijmeers 2, zone D/E (Wichelen, prov. Oost-Vl.). *Relicta - Archeologie, Monumenten- & Landschapsonderzoek in Vlaanderen* 8, 8, pp.9–45.
- TOL, A.J. et al., 2004. *Prospectief boren; een studie naar de betrouwbaarheid en toepasbaarheid van booronderzoek in de prospectiearcheologie, Amsterdam (RAAP-rapport 1000)*.